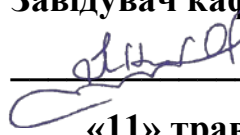

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 Максим БУЛИК
«11» травня 2026 р.

**«СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В
УКРАЇНІ»**

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Політологія»
Легчуна Максима Миколайовича

Науковий керівник: Пахоменко Сергій
Петрович, к.і.н., доцент, доцент кафедри
політології та міжнародних відносин

Рецензент: Сараєва Ольга Віталіївна, к.і.н.,
доцент, доцент, доцент кафедри філософських
наук та історії України ДВНЗ «Приазовський
державний технічний університет»

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою 82 / В / добре

Секретар ЕК

Максим БУЛИК

«12» червня 2026 р.

Київ – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	7
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ.....	22
РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	35
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ВСТУП

Актуальність. Актуальність теми дослідження зумовлена безпрецедентним зростанням ролі волонтерського руху в суспільно-політичному житті України в умовах російсько-української війни та трансформації громадянського суспільства. Починаючи з подій Революції Гідності та особливо після початку збройної агресії РФ у 2014 році, волонтерство перетворилося з локальної форми громадської активності на один із ключових механізмів суспільної мобілізації, соціальної консолідації та підтримки державної стійкості. Повномасштабне вторгнення 2022 року значно посилило ці процеси, зробивши волонтерський рух важливим чинником забезпечення обороноздатності країни, підтримки внутрішньо переміщених осіб, гуманітарного реагування та інформаційного спротиву.

У сучасних умовах волонтерство виконує не лише соціальну, а й політичну функцію, оскільки сприяє розвитку демократичної участі, зміцненню горизонтальних зв'язків у суспільстві, формуванню культури взаємодопомоги та довіри до громадських ініціатив. Волонтерські організації дедалі активніше інтегруються у процеси державного управління, гуманітарної координації та післявоєнного відновлення, що свідчить про інституціоналізацію громадянської активності. Водночас розвиток цифрових технологій, соціальних мереж і краудфандингових платформ сприяв появі нових форм цифрового волонтерства та розширенню можливостей громадянської самоорганізації.

Додаткової актуальності темі надає ухвалення Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності в Україні на період до 2030 року, яка вперше закріплює волонтерство як стратегічний напрям державної політики та передбачає формування системних механізмів підтримки волонтерського сектору. Це актуалізує потребу комплексного

наукового аналізу суспільно-політичного значення волонтерського руху, його впливу на розвиток громадянського суспільства, демократичних практик і соціальної стійкості України.

Об’єкт дослідження – волонтерський рух.

Предмет вивчення – соціально-політичний вимір волонтерського руху в сучасні Україні.

Мета дослідження: проаналізувати особливості розвитку суспільно-політичного виміру волонтерського руху України на сучасному етапі.

Для досягнення мети перед нами були поставлені наступні наукові завдання:

- розглянути основні підходи до розуміння волонтерського руху, зокрема його соціально-політичного виміру ;
- дослідити основні етапи розвитку та нормативно-правову базу волонтерського руху в Україні;
- охарактеризувати специфіку українського волонтерського руху в умовах російської військової агресії;
- визначити перспективи подальшого розвитку соціально-політичного виміру волонтерського руху в Україні.

В межах дослідження використовувався широкий перелік наукової літератури та джерел.

Серед наукової літератури можна виділити кілька змістовних груп.

По-перше, це класичні та сучасні теоретичні праці зарубіжних авторів, які формують концептуальне підґрунтя дослідження громадянського суспільства, соціального капіталу та волонтерства як форми політичної участі. До цієї групи належать роботи П. Бурдьє, Р. Патнема, А. Етціоні, С. Верби, К. Шлозмана, Г. Бреді, Дж. Вілсона, Дж. Тронто, Е. Далтона, К. Едера, Л. Саламона, М. Говарда, П. Деккера та Л. Гальмана. Їхні підходи дозволяють розглядати волонтерство як інституціоналізовану форму громадянської участі, що формує соціальний капітал і впливає на політичні процеси.

По-друге, важливу групу становлять українські наукові дослідження, присвячені розвитку волонтерського руху, його соціальним та політичним вимірам. Це праці О. Баковецької, О. Бородіної, В. Голуба, Т. Лях, О. Мандебури-Ноги, Т. Мадриги, Ю. Мацієвського, Я. Лук'янчука, Ю. Шайгородського, Є. Вергелюка, а також аналітичні розробки наукових інституцій. У цих роботах волонтерство розглядається як форма громадянської мобілізації, що особливо актуалізувалася в умовах збройної агресії проти України.

По-третє, окрему групу становлять дослідження, що аналізують волонтерство в умовах війни, цифрової трансформації та безпекових викликів. Сюди належать праці О. Бойчака, О. Гуменюка, Т. Логвінюк, а також міжнародні автори Дж. Ноцетті, Т. Мадрига та інші, які розглядають волонтерство як елемент суспільної стійкості та інформаційної протидії.

В межах джерельної бази ми також виокремили декілька тематичних груп.

По-перше, це нормативно-правові акти України, які регулюють волонтерську діяльність: Закон України «Про волонтерську діяльність», Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», Закон України «Про громадські об'єднання», а також постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України та державні програми розвитку громадянського суспільства. Вони визначають правові та інституційні засади функціонування волонтерського руху.

По-друге, це аналітичні та соціологічні звіти національних і міжнародних організацій, зокрема Київського міжнародного інституту соціології, Разумков Центру, НІСД, ICAP «Єднання», reSCORE, UNV (United Nations Volunteers), ILO (Міжнародної організації праці), GfK та інших. Вони містять емпіричні дані щодо рівня волонтерської активності, довіри до інституцій та суспільної динаміки в Україні.

По-третє, публіцистичні та інформаційні джерела (зокрема «Українська правда», «День», «Новинарня» та ін.), які відображають суспільні практики

волонтерства, кейси громадської мобілізації та реакції суспільства на кризові події.

Таким чином, використана література та джерела формують комплексну міждисциплінарну базу, що поєднує теоретичні концепції, емпіричні дослідження, нормативне регулювання та публічні дискурси, забезпечуючи всебічний аналіз суспільно-політичного виміру волонтерського руху в Україні.

Методи дослідження. Наше дослідження передбачало використання широкого кола різноманітних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема системний підхід, проблемний підхід та метод історизму, аналіз та синтез, статистичний метод, якісний аналіз тексту, контент аналіз, аналіз поняттєвих категорій, прогностичний метод та метод моделювання. Комплексне застосування всіх наведених вище методів дослідження дало нам змогу досягти поставлених мети та наукових завдань.

Наукова новизна. Вперше до української історіографії вводиться ряд джерел, які дають можливість дослідити феномен волонтерського руху з позицій його політичного впливу.

Практичне значення. Матеріали й отримані результати можуть використовуватися в навчальному процесі при підготовці спецкурсів з волонтерської діяльності, громадянського суспільства, політичної участі у закладах вищої освіти України.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладений на 52 сторінках. Список використаних джерел складається з 79 найменувань на 10 аркушах.

РОЗДІЛ 1.

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Волонтерська діяльність у сучасному суспільстві набуває значення не лише форми громадської допомоги чи благодійності, а й важливого соціально-політичного феномена, що відображає характер взаємодії між державою, громадянським суспільством і окремими громадянами. Хоча волонтерські практики не завжди мають безпосередньою метою трансформацію політичної системи чи зміну інституційного порядку, їхнє функціонування нерідко актуалізує наявні суспільні суперечності та демонструє системні проблеми, які стали передумовою виникнення таких ініціатив [67]. У цьому контексті волонтерство виступає не лише реакцією на кризові обставини, а й механізмом суспільної самоорганізації, що здатний впливати на формування нових моделей громадянської участі та політичної взаємодії.

Особливо виразно соціально-політичний потенціал волонтерства проявляється у ситуаціях, коли добровільна діяльність спрямована на підтримку соціально вразливих груп населення. У таких умовах волонтерські практики перестають бути виключно інструментом гуманітарної допомоги й перетворюються на форму громадянського активізму, що порушує питання соціальної справедливості, відповідальності держави та участі громадян у вирішенні суспільно значущих проблем [76]. Саме через волонтерську діяльність нерідко формуються нові суспільні ідентичності, системи цінностей та норми громадянської поведінки, які у перспективі мають безпосередній політичний вплив.

У цьому аспекті заслуговують на увагу дослідження, присвячені ролі громадських ініціатив у трансформації демократичної культури. Зокрема, Беннетт та інші дослідники зазначають, що учасники громадських організацій,

навіть дистанціюючись від традиційної політики, фактично формують власне бачення майбутнього демократичного устрою, у якому ключовими принципами виступають інклюзивність, представництво інтересів громадян, взаємна повага та чутливість до суспільних потреб [60]. Таким чином, волонтерська активність стає простором вироблення альтернативних моделей громадянської взаємодії та суспільного управління.

Суттєвий внесок у розуміння політичного виміру волонтерства здійснили Аннаварапу та Левенсон, які пропонують реляційний підхід до аналізу громадянської активності [59]. На думку дослідників, характер взаємодії між громадянами та державою визначається не лише формальними інституціями, а й тим, як самі громадяни сприймають функції, повноваження та межі відповідальності держави. Відповідно, у процесі волонтерської діяльності відбувається переосмислення ролі державних структур і водночас формуються нові очікування щодо участі громадян у політичному та суспільному житті. Подібні процеси сприяють становленню нових громадянських норм, які визначають уявлення про належний баланс між відповідальністю держави та активністю суспільства [63].

Важливу роль у дослідженні соціально-політичного виміру волонтерства відіграє концепція громадянської культури. На думку Р. Далтона, громадянська культура сучасних суспільств базується на двох основних типах норм. Перший тип пов'язаний із так званим «громадянством обов'язку», що передбачає дотримання законів, участь у виборах і підтримання соціального порядку. Другий тип – «залучене громадянство» – ґрунтується на нормах солідарності, політичної автономії та суспільної участі, зокрема через допомогу соціально незахищеним категоріям населення, діяльність у волонтерських об'єднаннях та незалежність громадянської позиції [63]. Саме волонтерство значною мірою формує практики залученого громадянства, оскільки стимулює розвиток горизонтальних зв'язків, відповідальності та участі у вирішенні суспільних проблем.

Особливої актуальності такий підхід набуває в умовах молодих демократій, до яких належить і Україна. Російсько-українська війна стала катализатором масштабної суспільної мобілізації та сприяла перетворенню волонтерського руху на один із ключових елементів функціонування громадянського суспільства. При цьому значна частина волонтерської діяльності здійснювалася поза межами офіційно зареєстрованих організацій, що демонструє високий рівень горизонтальної самоорганізації українського суспільства [61]. Саме тому оцінка стану громадянського суспільства лише через рівень довіри до державних інституцій або кількість формальних громадських організацій не дає повного уявлення про реальний потенціал громадянської активності.

У сучасних українських реаліях волонтерство фактично стало одним із чинників трансформації відносин між суспільством і державою. Волонтерські ініціативи не лише компенсували недоліки державного управління в умовах війни, а й створили нові механізми суспільного контролю за діяльністю влади, посилили участь громадян у процесах ухвалення рішень та актуалізували питання підзвітності державних інституцій. У цьому контексті волонтерський рух можна розглядати як важливий елемент демократизації та політичної модернізації українського суспільства.

Нормативне закріплення поняття волонтерства в Україні відбулося із прийняттям Закону України «Про волонтерську діяльність» у 2011 році. У документі волонтерська діяльність визначається як добровільна, соціально спрямована та неприбуткова діяльність, що здійснюється шляхом надання волонтерської допомоги [18]. Таке визначення фіксує основні характеристики волонтерства: добровільність участі, безоплатність діяльності та її суспільну корисність. Водночас сучасні українські реалії суттєво розширили зміст цього поняття, надавши йому виразного політичного виміру.

Зокрема, Ю. Шайгородський розглядає волонтерство як специфічну форму суспільної мобілізації, що в умовах російсько-української війни набуває політичної суб'єктності [57, с. 77]. Науковець наголошує, що

волонтерський рух в Україні у 2014–2025 роках вийшов за межі традиційної благодійності та став складовою моделі тотальної оборони держави. У межах цієї моделі громадяни не лише забезпечують підтримку Збройних сил України, а й здійснюють моніторинг діяльності влади, впливають на формування державної політики та беруть участь в оцінці ефективності управлінських рішень [57, с. 82]. Таким чином, до класичних характеристик волонтерства додається ще одна важлива ознака – здатність виступати самостійним політичним актором.

Окреме місце у теоретичному осмисленні волонтерства посідає концепція соціального капіталу. Р. Патнем, аналізуючи діяльність добровільних асоціацій у США та Італії, доводить, що рівень громадської активності безпосередньо пов'язаний з ефективністю демократичних інститутів, якістю державного управління та рівнем суспільної довіри [72; 32]. У цьому підході волонтерство постає не лише як допомога іншим, а як механізм накопичення соціального капіталу – довіри, солідарності, взаємності та готовності до співпраці. Саме ці характеристики створюють основу для стабільного функціонування демократичної системи, оскільки без високого рівня горизонтальної довіри демократія залишається формальною та вразливою до кризових викликів.

Не менш важливим є комунітарний підхід, представлений працями А. Етціоні, який акцентує увагу на ролі волонтерства у відновленні соціальної солідарності та зміцненні локальних спільнот [66]. У межах цього підходу добровільна участь у громадських ініціативах розглядається не лише як прояв альтруїзму, а як необхідна умова підтримання балансу між індивідуальними правами та відповідальністю людини перед суспільством. Волонтерство у такому розумінні виступає інструментом консолідації громади, формування відчуття належності до спільного соціального простору та зміцнення колективної відповідальності.

Отже, сучасні наукові підходи дозволяють розглядати волонтерство не лише як форму безоплатної допомоги, а як багатовимірний соціально-

політичний феномен. Волонтерський рух поєднує у собі елементи громадянської активності, соціальної мобілізації, політичної участі та суспільної самоорганізації. В умовах сучасної України він став важливим чинником розвитку громадянського суспільства, посилення демократичних практик і трансформації взаємовідносин між державою та громадянами. Саме тому дослідження волонтерства потребує комплексного аналізу не лише як гуманітарної чи соціальної діяльності, а і як важливого інструменту політичної консолідації та суспільної стійкості [27].

У сучасному науковому дискурсі волонтерство доцільно розглядати як багаторівневе соціально-політичне явище, що охоплює різні форми громадянської активності – від індивідуальних практик допомоги до масштабних суспільних рухів. Для політичної науки принципово важливим є розмежування щонайменше трьох взаємопов'язаних, але змістовно відмінних рівнів: волонтерської діяльності як сукупності конкретних дій окремих осіб, волонтерських ініціатив та організацій як інституціоналізованих форм громадянської участі, а також волонтерського руху як широкого історичного та соціально-політичного феномена. Така диференціація дозволяє комплексно аналізувати не лише практичний бік волонтерства, а й його вплив на політичну культуру, суспільну мобілізацію та трансформацію взаємин між державою і громадянським суспільством.

Перший рівень становить власне волонтерська діяльність, тобто окремі добровільні дії громадян, спрямовані на надання допомоги або підтримки у різних суспільно значущих сферах. Саме цей вимір закріплений у Законі України «Про волонтерську діяльність», де волонтерство визначається як добровільна, безоплатна та суспільно корисна діяльність фізичних осіб, що здійснюється шляхом надання допомоги у визначених законом напрямках [18]. У межах такого підходу центральною одиницею аналізу виступає окремий волонтер та його практики: участь у благодійних зборах, гуманітарних ініціативах, локальних акціях взаємодопомоги, підтримці військових або короткострокових соціальних кампаніях.

Попри локальний характер подібної діяльності, саме на цьому рівні формується базова культура громадянської солідарності та відповідальності. Індивідуальна участь у волонтерстві створює умови для виникнення горизонтальних соціальних зв'язків, накопичення досвіду взаємодії та формування довіри між громадянами. Водночас окремі волонтерські практики часто стають першою формою включення людини у громадське та політичне життя, оскільки через них індивід набуває досвіду самоорганізації, колективної відповідальності та суспільної участі.

Другий рівень представлений волонтерськими ініціативами, проєктами та організаціями, тобто більш структурованими формами добровільної діяльності. На відміну від ситуативної допомоги, організовані волонтерські структури характеризуються певною сталістю, наявністю внутрішньої координації, розподілом функцій і ресурсною базою. Д. Горєлов та О. Корнієвський пропонують розглядати волонтерські ініціативи як організовані форми громадянської активності, що мають визначену проблематику діяльності, стабільні механізми взаємодії з іншими суспільними акторами та певний рівень інституційної впорядкованості [14, с. 11–15].

Саме на цьому рівні волонтерство починає виходити за межі суто гуманітарної допомоги й набуває ознак соціального інституту. Волонтерські організації вибудовують партнерські зв'язки з органами державної влади, місцевим самоврядуванням, громадськими об'єднаннями та бізнесом, формуючи мережі взаємодії, що суттєво впливають на суспільні процеси. Крім того, інституціоналізація волонтерства сприяє підвищенню ефективності громадянської мобілізації, забезпечує сталість проєктів та дозволяє акумулювати значні матеріальні, людські й інформаційні ресурси.

Особливо помітним це стало в українських реаліях після 2014 року, коли численні волонтерські ініціативи трансформувалися у потужні мережеві структури, здатні оперативно реагувати на виклики війни та компенсувати окремі функціональні обмеження держави. Відтак волонтерські організації

почали виконувати не лише допоміжну, а й частково координаційну та контрольну функцію, що значно посилило їхню суспільну та політичну вагу.

Найвищим рівнем є волонтерський рух, який охоплює сукупність різноманітних волонтерських ініціатив, організацій та практик, об'єднаних спільними цінностями, ідентичностями та стратегічними цілями. У дослідженнях Національного інституту стратегічних досліджень волонтерський рух визначається як масштабне соціальне явище, що характеризується масовою участю громадян, тривалим часовим горизонтом розвитку та наявністю потужного символічного виміру солідарності [14, с. 6–10]. У такому розумінні волонтерський рух є не просто сукупністю окремих організацій чи практик допомоги, а цілісним соціально-політичним середовищем, у межах якого формується специфічна культура громадянської взаємодії.

На рівні волонтерського руху волонтерство набуває ознак колективної ідентичності та стає важливим компонентом політичної культури суспільства. Аналітичні дослідження громадянського суспільства в умовах війни 2022–2025 років демонструють, що участь у волонтерських практиках в Україні дедалі більше сприймається як суспільна норма та один із ключових маркерів громадянської відповідальності [31, с. 9]. Водночас до структури руху входять не лише активні волонтери, а й значно ширші групи населення – донори, симпатички, учасники разових кампаній та громадяни, які підтримують відповідні цінності солідарності та взаємодопомоги.

Важливо, що саме на рівні волонтерського руху найповніше проявляється його політичний потенціал. Ю. Шайгородський визначає волонтерський рух як форму суспільної мобілізації, яка суттєво трансформує характер взаємин між державою та громадянським суспільством [57, с. 80]. З одного боку, волонтери підсилюють державну спроможність у сферах оборони, гуманітарної підтримки та соціальної політики, а з іншого – формують нові механізми громадського контролю за владою, актуалізують питання прозорості використання ресурсів, чесності закупівель та

ефективності управлінських рішень. У цьому контексті волонтерський рух уже неможливо розглядати виключно як практику допомоги, оскільки він поступово перетворюється на самостійного учасника публічної політики.

Високий рівень суспільної довіри до волонтерів, який стабільно фіксується соціологічними дослідженнями, фактично легітимує волонтерський рух як окремий центр суспільного впливу [21; 22]. У сучасних умовах волонтерські середовища дедалі активніше впливають на визначення державних пріоритетів, формування порядку денного та вироблення рішень у сфері безпеки, соціальної підтримки й гуманітарної політики. Таким чином, волонтерство стає не лише проявом громадянської активності, а й важливим елементом механізму публічного управління.

У сучасній політичній науці волонтерство розглядається у ширшому контексті теорій громадянської та політичної участі. Класичні дослідження С. Верби, К. Шлоцман, Г. Бреді та інших науковців дозволяють виокремити кілька основних типів участі громадян у суспільному житті [78, с. 38]. Умовно їх можна поділити на три великі групи: власне політичну участь, громадянську або соціальну участь та гібридні форми, що поєднують риси обох типів.

Політична участь у вузькому розумінні охоплює дії, безпосередньо спрямовані на вплив на діяльність органів державної влади та політичних інститутів. До таких практик належать участь у виборах, діяльність у політичних партіях, протестна активність, підписання петицій, звернення до посадових осіб або участь у передвиборчих кампаніях [78, с. 51]. На відміну від цього, громадянська або соціальна участь охоплює ширший спектр суспільної активності, що не завжди має безпосередньо політичний характер: діяльність у громадських організаціях, благодійних структурах, локальних ініціативах, культурних чи освітніх проєктах, а також волонтерство [79, с. 220].

Водночас межа між соціальною та політичною участю часто є умовною. Модель «громадянського волонтаризму», запропонована С. Вербою та його колегами, демонструє, що волонтерство формує ресурсну основу для подальшої політичної активності [78, с. 71–76]. У процесі добровільної

діяльності громадяни здобувають організаційні навички, розширюють соціальні контакти, набувають досвіду колективної взаємодії та відчуття власної спроможності впливати на суспільні процеси. Саме тому волонтерство можна розглядати як своєрідну школу громадянської компетентності та політичної соціалізації.

Результати зарубіжних порівняльних досліджень також підтверджують взаємозв'язок між волонтерською активністю та іншими формами демократичної участі. У більшості європейських країн громадяни, які займаються волонтерством, частіше беруть участь у виборах, громадських кампаніях, локальних ініціативах та інших формах суспільної мобілізації [64, с.15]. Це дозволяє дослідникам розглядати волонтерство як ядро соціальної залученості, навколо якого формуються інші практики громадянської та політичної активності.

Подібну позицію поділяє й Дж. Вілсон, який наголошує на складності проведення чіткої межі між соціальним та політичним волонтерством [79, с. 228]. Багато волонтерських практик, навіть не маючи прямої політичної мети, у перспективі створюють передумови для суспільної мобілізації та впливу на політичні процеси. У цьому полягає одна з ключових особливостей волонтерського руху: будучи формально неpolітичною діяльністю, він здатний формувати нові моделі громадянської участі, змінювати характер взаємодії між державою та суспільством і впливати на розвиток демократичної політичної культури.

У сучасному правовому та політичному дискурсі волонтерство традиційно визначається передусім як форма громадянської або соціальної участі. Такий підхід пов'язаний із тим, що волонтерська діяльність ґрунтується на принципах добровільності, солідарності та суспільної відповідальності, а її основною метою є задоволення суспільно значущих потреб поза межами логіки прибутку чи владного примусу. Водночас у сучасних демократичних системах волонтерство дедалі частіше розглядається не лише як допоміжний соціальний ресурс, а як важливий елемент механізму

публічного управління. У межах концепції «governance» громадяни виступають не пасивними споживачами державних послуг, а активними учасниками процесів їхнього планування, реалізації та оцінювання. За таких умов волонтерські спільноти поступово інтегруються у процеси вироблення та контролю публічної політики, а їхня діяльність виходить за межі виключно соціальної сфери та набуває виразного політичного змісту [77, с. 35].

Для більш чіткого визначення місця волонтерства у структурі суспільної участі доцільно розмежовувати його соціальний та політичний виміри. У своєму «класичному» вигляді волонтерство функціонує як форма громадянської участі, спрямована на підтримку окремих соціальних груп або вирішення локальних проблем. Йдеться, зокрема, про допомогу людям з інвалідністю, опіку над людьми похилого віку, наставництво для молоді, підтримку соціально вразливих категорій населення чи участь у локальних ініціативах взаємодопомоги. У подібних випадках волонтерська діяльність ґрунтується передусім на етиці солідарності, гуманізму та взаємної підтримки і не передбачає безпосереднього прагнення змінити політичні інститути або вплинути на владні рішення.

У такій конфігурації волонтерство виконує переважно компенсаторну функцію, оскільки спрямоване на пом'якшення негативних соціальних наслідків тих чи інших політичних або економічних процесів. Волонтери допомагають долати соціальні проблеми, але не завжди ставлять питання про причини їх виникнення чи необхідність трансформації політичних механізмів, які ці проблеми породжують. Саме тому подібна форма участі традиційно розглядається як складова громадянського суспільства, а не як елемент безпосередньої політичної боротьби.

Однак практика сучасних демократичних суспільств, зокрема український досвід останнього десятиліття, демонструє, що межа між соціальним та політичним волонтерством є досить умовною. За певних обставин волонтерська діяльність швидко набуває політичного характеру та перетворюється на важливий інструмент суспільної мобілізації. Однією з

ключових передумов такої трансформації є залучення волонтерських ініціатив до виконання функцій, які традиційно належать до сфери відповідальності держави. Йдеться насамперед про оборону та безпеку, соціальний захист населення, охорону здоров'я, освіту або гуманітарне реагування в умовах криз і надзвичайних ситуацій [6, с. 57–60].

У ситуаціях, коли волонтерські структури починають системно виконувати функції, що формально закріплені за державними інституціями, між ними та владою неминує виникати простір політичної взаємодії й напруги. У центрі цієї взаємодії постають питання розподілу ресурсів, визначення суспільних пріоритетів, ефективності управлінських рішень та відповідальності за результати публічної політики. Таким чином, волонтерство поступово виходить за межі гуманітарної діяльності та стає чинником політичного процесу.

Особливо показовим у цьому контексті є український досвід періоду російсько-української війни 2014–2025 років. В умовах кризового навантаження на державні інститути волонтерські ініціативи фактично взяли на себе частину функцій у сферах оборони, матеріально-технічного забезпечення армії, підтримки внутрішньо переміщених осіб, медичного забезпечення та гуманітарної допомоги. Саме волонтерські мережі часто забезпечували оперативність реагування там, де державний механізм виявлявся недостатньо ефективним або надто бюрократизованим.

Водночас масштабність участі волонтерів у виконанні державних функцій спричинила закономірне посилення їхньої політичної суб'єктності. Волонтерські спільноти почали не лише допомагати армії чи цивільному населенню, а й активно порушувати питання прозорості оборонних закупівель, реформування системи тилового забезпечення, ефективності використання міжнародної допомоги та підзвітності органів влади [57, с. 80]. У такому випадку волонтерство перестає бути виключно практикою «закриття проблем» і переходить до осмислення причин їх виникнення та механізмів їх

усунення. Саме тому оборонне волонтерство в Україні набуло чітко виражених ознак політизації.

Ще однією важливою умовою політизації волонтерського руху є його вихід у сферу адвокації та публічної комунікації. Аналітичні дослідження українських неурядових організацій свідчать, що значна частина волонтерських ініціатив поступово трансформується у громадські структури, які не обмежуються наданням допомоги, а починають формулювати конкретні суспільно-політичні вимоги [31, с. 22]. Це стосується, зокрема, питань удосконалення законодавства щодо статусу військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, реформування соціальної політики, зміни бюджетних пріоритетів та забезпечення прозорості публічних фінансів.

За таких умов волонтерство перестає бути політично нейтральною формою соціальної активності. Воно перетворюється на своєрідний канал політичної участі, через який громадяни можуть впливати на процеси вироблення та реалізації державної політики навіть без безпосередньої участі у партійній діяльності. Це особливо важливо для сучасних демократичних суспільств, де традиційні політичні інститути нерідко втрачають рівень суспільної довіри, а громадяни шукають альтернативні механізми впливу на владу.

Суттєве значення у процесі політизації волонтерства має також інституціоналізація взаємодії між волонтерськими структурами та органами державної влади. Коли представники волонтерських спільнот залучаються до діяльності консультативно-дорадчих органів, робочих груп при міністерствах або наглядових рад державних установ, вони отримують можливість впливати не лише на реалізацію окремих програм, а й на сам процес формування політики [74, с. 135]. У цьому випадку волонтерство переходить від моделі сервісної допомоги до моделі співучасті в управлінні публічними справами.

Подібні практики створюють нові гібридні форми взаємодії між державою та громадянським суспільством. З одного боку, вони сприяють підвищенню ефективності публічного управління через залучення

громадського досвіду та експертизи. З іншого – посилюють вимоги до відкритості, прозорості та підзвітності як державних структур, так і самих волонтерських організацій. У результаті формується нова модель взаємовідносин між владою та суспільством, у якій громадяни виступають не лише об'єктами державної політики, а повноправними учасниками її вироблення.

Окремим показником політичної ваги волонтерського руху є стабільно високий рівень суспільної довіри до волонтерів. Дані соціологічних досліджень КМІС та Центру Разумкова демонструють, що волонтерські спільноти впродовж останніх років посідають одне з перших місць за рівнем довіри серед суспільних інститутів, випереджаючи уряд, парламент і політичні партії [21; 22]. З точки зору політичної науки це означає, що волонтерський рух накопичує не лише моральний, а й значний політичний капітал.

Наявність високого рівня суспільної легітимності дозволяє волонтерським спільнотам виступати від імені широких груп громадян та впливати на формування суспільного порядку денного. Їхні оцінки державної політики, критика управлінських рішень або підтримка окремих реформ набувають значного суспільного резонансу та здатні впливати як на медійний дискурс, так і на діяльність органів влади [57, с. 82–83]. У цьому контексті волонтери фактично здійснюють політичну участь, навіть якщо формально декларують свою позапартійність або дистанціювання від політики.

Отже, сучасне волонтерство доцільно розглядати як феномен, що перебуває на перетині громадянської та політичної участі. Волонтерські ініціативи виступають не лише механізмом соціальної підтримки, а й специфічним інструментом політичної взаємодії між суспільством і державою. Через волонтерську діяльність громадяни отримують можливість впливати на публічну політику, контролювати діяльність влади та брати участь у процесах суспільного управління без посередництва традиційних політичних інститутів.

Такий підхід дозволяє інтегрувати класичні теорії політичної участі [78], дослідження громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах [68], а також сучасні концепції співвиробництва публічних послуг і волонтерства як ресурсу демократичного розвитку [69]. У результаті волонтерський рух постає не периферійним елементом соціальної сфери, а одним із ключових чинників формування сучасної демократичної політичної культури та розвитку громадянського суспільства.

Отже, аналіз теоретичних підходів до розуміння волонтерського руху засвідчив, що у сучасному науковому дискурсі волонтерство розглядається не лише як форма безоплатної допомоги чи благодійної діяльності, а як важливий соціально-політичний феномен. Воно охоплює процеси громадянської мобілізації, формування соціального капіталу, розвитку демократичної культури та трансформації взаємовідносин між державою і громадянським суспільством.

У ході дослідження встановлено доцільність розмежування трьох рівнів волонтерства: волонтерської діяльності як сукупності індивідуальних практик допомоги, волонтерських ініціатив та організацій як структурованих форм громадянської активності, а також волонтерського руху як масштабного соціально-політичного явища. Саме на рівні волонтерського руху найбільш виразно проявляються його політичний потенціал, здатність формувати суспільні цінності та впливати на процеси публічного управління.

З'ясовано, що волонтерство займає проміжне положення між громадянською та політичною участю. У традиційному розумінні воно функціонує як форма соціальної солідарності та взаємодопомоги, однак в умовах розширення сфер діяльності й активної взаємодії з державними інституціями поступово набуває політичних рис. Особливо це проявилось в Україні в умовах російсько-української війни, коли волонтерський рух став важливим чинником суспільної мобілізації, підтримки обороноздатності держави та розвитку громадянського суспільства.

Встановлено, що сучасний український волонтерський рух виконує не лише соціальну, а й політичну функцію. Волонтерські спільноти беруть участь у громадському контролі, адвокації реформ, формуванні суспільного порядку денного та взаємодії з органами влади. Високий рівень суспільної довіри до волонтерів забезпечує їм значний моральний і політичний авторитет, що посилює їхній вплив на публічну політику.

Таким чином, волонтерський рух у сучасній Україні є важливим елементом демократичного розвитку, суспільної стійкості та політичної консолідації. Він виступає не лише механізмом соціальної підтримки, а й одним із ключових каналів громадянської участі та взаємодії суспільства з державою.

РОЗДІЛ 2.

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Волонтерство в Україні має глибокі історичні передумови, що беруть свій початок у традиціях громадської взаємодопомоги, благодійництва та меценатства, характерних для українського суспільства ще з XIX століття. У різні історичні періоди елементи добровільної допомоги проявлялися через діяльність церковних громад, культурно-просвітницьких товариств, кооперативного руху та благодійних організацій. Водночас як повноцінний соціальний інститут і невід’ємна складова громадянського суспільства волонтерський рух почав формуватися вже після проголошення незалежності України у 1991 році. Його становлення відбувалося паралельно із трансформацією політичної системи, розвитком демократичних інститутів, зміною моделей взаємодії між державою та громадянами, а також під впливом масштабних суспільно-політичних криз і безпекових викликів. Умовно процес розвитку волонтерського руху в Україні можна поділити на чотири основні етапи, кожен із яких характеризувався специфічними формами громадянської активності, рівнем інституціоналізації, масштабом суспільної мобілізації та ступенем політичного впливу.

Перший етап охоплює період 1991–2010 років і характеризується зародженням та поступовим становленням волонтерського руху в умовах незалежної української держави. Саме в цей час волонтерство починає сприйматися як важливий атрибут демократичного суспільства та одна з форм реалізації громадянської активності. Україна поступово переймає європейський і міжнародний досвід організації добровільної діяльності, адаптуючи його до власних соціально-економічних та культурних умов. Волонтерська активність цього періоду мала переважно локальний і соціально

орієнтований характер. Основні напрями діяльності були пов'язані з допомогою людям похилого віку, особам з інвалідністю, дітям-сиротам, малозабезпеченим верствам населення, а також із реалізацією благодійних, екологічних, релігійних та просвітницьких ініціатив.

Важливим чинником розвитку волонтерства у 1990-х – на початку 2000-х років стало формування мережі громадських організацій та благодійних фондів, діяльність яких була спрямована на координацію добровольчих ініціатив і популяризацію культури суспільної участі. У цей період волонтерство ще не мало значного впливу на державну політику чи суспільні процеси загальнонаціонального масштабу, однак поступово створювало підґрунтя для формування активного громадянського суспільства. Дослідники зазначають, що основною соціальною базою волонтерського руху були молоді люди – студенти, школярі та представники молодіжних організацій, для яких волонтерська діяльність ставала важливим елементом громадянської соціалізації та набуття досвіду суспільної активності [25; 26].

Одним із перших прикладів співпраці держави та громадянського суспільства у сфері волонтерства стало створення у 1991 році служби «Телефон довіри», де поряд із професійними психологами працювали волонтери. Надалі державні установи почали залучати добровольців до проведення різноманітних соціальних і громадських заходів. Поступове визнання ролі волонтерства на державному рівні засвідчило утворення у 2003 році Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху [51]. Це стало важливим кроком на шляху інституціоналізації волонтерської діяльності та формування нормативних механізмів взаємодії держави і громадських ініціатив.

Другий етап розвитку волонтерського руху охоплює 2011–2012 роки та пов'язаний із проведенням в Україні фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. Цей період став важливим етапом масовізації волонтерської діяльності та її переходу до більш організованих форм. Підготовка до масштабного міжнародного спортивного заходу вимагала

створення ефективної системи координації волонтерів, що сприяло поширенню сучасних практик підготовки добровольців та запозиченню міжнародних стандартів волонтерської роботи.

Саме в цей період волонтерство вперше набуло широкої суспільної видимості та почало асоціюватися не лише з благодійністю, а й із престижною формою громадянської участі. Значна кількість громадян отримала практичний досвід роботи у великих волонтерських проєктах, пов'язаних із логістикою, комунікацією, інформаційним супроводом та організаційною підтримкою міжнародних заходів. Це сприяло формуванню нової культури добровільної діяльності та підвищенню рівня суспільної довіри до волонтерства.

Особливого значення набуло ухвалення у 2011 році Закону України «Про волонтерську діяльність», який створив нормативно-правову основу функціонування волонтерського руху [18]. Закон закріпив основні принципи волонтерської діяльності, визначив правовий статус волонтерів та окреслив механізми державної підтримки добровольчих ініціатив. Таким чином, другий етап став періодом формального визнання волонтерства як важливого елементу громадянського суспільства та важливого ресурсу суспільного розвитку.

Третій етап охоплює період від кінця 2013 року до 2016 року та характеризується перетворенням волонтерського руху на один із ключових інститутів громадянського суспільства. Вирішальними чинниками цього процесу стали Революція Гідності та початок російської агресії проти України. Саме суспільно-політична криза, недостатня ефективність державних інституцій та загроза національній безпеці спричинили масштабну мобілізацію громадян і суттєво змінили характер волонтерської діяльності [51].

Під час подій Майдану сформувалися нові практики самоорганізації, горизонтальної взаємодії та громадянської солідарності. Волонтерські ініціативи забезпечували протестувальників продуктами харчування,

медикаментами, засобами захисту, теплими речами та іншими необхідними ресурсами. Надалі сформовані під час Революції Гідності мережі довіри та співпраці стали основою для швидкого розгортання масштабного волонтерського руху після початку бойових дій на сході України.

Російська агресія 2014 року сприяла появі нових напрямів волонтерської діяльності, які раніше не були характерними для українського суспільства. Насамперед йдеться про оборонне, медичне, гуманітарне, логістичне та пошукове волонтерство, а також допомогу внутрішньо переміщеним особам. У цей період волонтерські організації фактично взяли на себе частину функцій, які традиційно належали до компетенції держави, зокрема у сфері матеріально-технічного забезпечення армії, підтримки військових та цивільного населення. Це суттєво посилило суспільний авторитет волонтерського руху та його політичну суб'єктність [27].

Водночас саме у 2014–2016 роках відбулося значне вдосконалення нормативно-правової бази волонтерської діяльності, розширення механізмів взаємодії між державою та волонтерськими структурами, а також посилення інституціоналізації волонтерського руху. Волонтерство поступово перетворилося не лише на форму громадянської активності, а й на важливий механізм суспільної мобілізації та громадського контролю.

Четвертий етап розвитку волонтерського руху розпочався після повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року та триває дотепер. Цей період характеризується безпрецедентним рівнем суспільної самоорганізації та масового залучення громадян до волонтерської діяльності. Наявність досвіду, здобутого у 2014–2016 роках, розвинених волонтерських мереж, нормативної бази та налагоджених механізмів співпраці з державними структурами дозволила українському суспільству оперативно сформувати масштабну систему допомоги армії та цивільному населенню.

На початковому етапі повномасштабної війни волонтерська діяльність була спрямована на евакуацію населення, підтримку внутрішньо переміщених осіб, забезпечення гуманітарних потреб громадян, медичну допомогу та

матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України. Водночас до волонтерської діяльності долучилися сотні тисяч громадян, які раніше не мали досвіду участі у добровольчих ініціативах. Масові збори коштів, організація логістики, виробництво необхідного спорядження, підтримка військових і постраждалих громадян стали важливими проявами суспільної консолідації та громадянської відповідальності.

Соціологічні дослідження засвідчують надзвичайно високий рівень суспільної довіри до волонтерського руху. За даними Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», у 2023 році понад 70 % громадян України у тій чи іншій формі долучалися до волонтерської допомоги армії або цивільному населенню [4]. Водночас результати досліджень Центру Разумкова демонструють, що волонтерські організації залишаються серед інститутів із найвищим рівнем суспільної довіри, поступаючись лише Збройним Силам України [32]. Такий рівень підтримки свідчить про те, що волонтерський рух в Україні перетворився не лише на механізм соціальної допомоги, а й на важливий елемент суспільно-політичної консолідації та національної стійкості.

Таким чином, розвиток волонтерського руху в Україні демонструє поступову трансформацію волонтерства від локальної благодійної діяльності до потужного соціально-політичного інституту. Кожен із етапів його становлення був безпосередньо пов'язаний із суспільними викликами та кризами, що сприяло розширенню сфер волонтерської активності, посиленню інституціоналізації добровольчого сектору та зростанню ролі громадянського суспільства у процесах публічного управління та забезпечення суспільної стійкості.

Нормативно-правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні формувалося поступово та значною мірою під впливом масштабних суспільно-політичних трансформацій, кризових викликів і зростання ролі громадянського суспільства у процесах державотворення. Законодавча база волонтерського руху охоплює Конституцію України, профільні закони,

підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, а також державні стратегії розвитку громадянського суспільства. Водночас однією з характерних рис українського досвіду стало те, що реальна практика волонтерської діяльності тривалий час випереджала процес її нормативного оформлення. Волонтерські ініціативи, неформальні мережі взаємодопомоги та громадські практики самоорганізації виникли значно раніше, ніж держава створила цілісну систему їх правового регулювання. Це свідчить про те, що волонтерський рух в Україні формувався передусім як суспільна реакція на соціальні, економічні та політичні виклики, а вже згодом став об'єктом державної політики та інституційного врегулювання.

Особливістю українського волонтерства є також те, що його нормативно-правова база розвивалася нерівномірно та переважно під впливом кризових подій. Законодавчі зміни здебільшого були реакцією на конкретні суспільні потреби, а не результатом послідовної довгострокової стратегії розвитку волонтерського сектору. Саме тому еволюція правового забезпечення волонтерства в Україні тісно пов'язана із загальними процесами демократизації, трансформацією моделей взаємодії між державою і суспільством та поступовим посиленням ролі громадянської участі у сфері публічного управління.

Перші кроки держави у напрямі інституціоналізації волонтерської діяльності були здійснені на початку 2000-х років. У 2003 році Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядження «Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху» [52]. Створення такого органу засвідчило поступове визнання державою значення добровільної громадянської активності для розвитку суспільства та необхідності налагодження взаємодії між органами влади й громадськими ініціативами. Водночас уже у 2005 році зазначене розпорядження втратило чинність, а координаційний орган було ліквідовано [49]. Це свідчило про відсутність системного підходу до розвитку волонтерського сектору та

недостатню сталість державної політики у цій сфері. Фактично взаємодія між державою та волонтерськими ініціативами залишалася фрагментарною, а підтримка громадянської активності не мала комплексного характеру.

Важливим етапом правового оформлення волонтерської діяльності стало ухвалення у грудні 2003 року постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» [34]. Документ визначав основні напрями волонтерської діяльності, пов'язані насамперед із соціальною підтримкою населення. Йшлося про надання допомоги людям похилого віку, особам з інвалідністю, малозабезпеченим громадянам, дітям-сиротам, безпритульним та іншим соціально вразливим категоріям населення. Координацію цієї діяльності здійснювали Міністерство праці та соціальної політики України та Державний комітет у справах сім'ї та молоді. Таким чином, на початковому етапі розвитку законодавства волонтерство переважно розглядалося як елемент системи соціального захисту та благодійності, а не як самостійний інститут громадянського суспільства чи форма суспільно-політичної участі громадян.

У цей період державна політика щодо волонтерства була зосереджена переважно на регулюванні соціальної допомоги, тоді як політичний потенціал волонтерського руху залишався фактично поза увагою. Волонтерська діяльність сприймалася як додатковий ресурс підтримки соціально незахищених категорій населення, а не як механізм громадянської мобілізації чи інструмент демократичної участі. Водночас саме у цей час почали формуватися передумови для подальшої інституціоналізації волонтерського сектору та розвитку горизонтальних форм самоорганізації громадян.

Якісно новий етап розвитку нормативно-правової бази волонтерського руху розпочався після ухвалення у 2011 році Закону України «Про волонтерську діяльність» [18]. Саме цей закон став першим комплексним нормативним актом, який визначив правові засади волонтерства, основні напрями добровільної діяльності, статус волонтерів та організацій, що залучають волонтерську допомогу. Прийняття закону стало важливим кроком

у процесі інституціоналізації волонтерського руху та офіційного визнання державою його суспільної ролі. Закон не лише унормував базові механізми діяльності волонтерів, а й фактично закріпив волонтерство як легітимну форму громадянської активності.

Водночас важливими складовими правового поля стали Закони України «Про громадські об'єднання» [44] та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [36], які значно спростили процедури реєстрації громадських і благодійних організацій, розширили можливості їх фінансової діяльності та створили сприятливіші умови для розвитку громадянських ініціатив. Це сприяло активізації волонтерського сектору, посиленню його організаційної спроможності та формуванню більш сталої системи громадянської участі.

Позитивні зміни у сфері законодавчого забезпечення громадянського суспільства були відзначені міжнародними організаціями. Зокрема, у дослідженнях USAID щодо Індексу сталості організацій громадянського суспільства наголошувалося, що нове законодавство суттєво спростило процедури легалізації благодійних організацій та надало громадським об'єднанням можливість компенсувати витрати, пов'язані з діяльністю волонтерів. Водночас експертне середовище звертало увагу і на низку проблемних аспектів законодавства, зокрема складність залучення іноземних волонтерів, обмеження строків їх перебування в Україні та додаткові вимоги щодо страхування [75]. Це свідчило про те, що нормативно-правова база залишалася недостатньо адаптованою до міжнародних практик розвитку волонтерства та не враховувала повною мірою потенціал міжнародної громадянської співпраці.

Кардинальні зміни у розвитку нормативно-правового регулювання волонтерської діяльності відбулися після початку російської агресії проти України у 2014 році. Масове залучення громадян до підтримки Збройних Сил України, внутрішньо переміщених осіб та постраждалого населення виявило численні прогалини чинного законодавства та необхідність оперативного пристосування правової системи до нових умов. Саме війна стала

каталізатором стрімкої інституціоналізації волонтерського руху та розширення сфер його діяльності.

У квітні 2014 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення матеріально-фінансового забезпечення обороноздатності держави» [39], який дозволив фінансування потреб оборони за рахунок коштів місцевих бюджетів, громадських організацій, юридичних та фізичних осіб. Відповідні зміни були внесені до законодавства про оборону, мобілізацію, гуманітарну допомогу та благодійну діяльність. Фактично держава офіційно визнала право громадянського суспільства брати безпосередню участь у забезпеченні обороноздатності країни.

Подальші законодавчі зміни стосувалися насамперед фінансового та податкового регулювання волонтерської діяльності. У вересні 2014 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування благодійної допомоги» [42], який передбачав звільнення від оподаткування благодійної допомоги, спрямованої на підтримку учасників бойових дій. Інший закон дозволив державним службовцям здійснювати публічний збір благодійних пожертв на потреби Збройних Сил України [43]. Водночас Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [45] спростив механізми надання гуманітарної допомоги та звільнив її від оподаткування, що мало важливе значення для функціонування волонтерських і благодійних організацій в умовах масштабної гуманітарної кризи.

Особливого значення набули зміни до законодавства у 2015 році, безпосередньо пов'язані з практикою функціонування волонтерського руху в умовах війни. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності» [40] суттєво розширив правові можливості волонтерів. Було скасовано обов'язкове надання громадським об'єднанням спеціального статусу волонтерських організацій, дозволено здійснення волонтерської діяльності у зоні проведення бойових дій, запроваджено

одноразову грошову допомогу сім'ям загиблих волонтерів та волонтерам, які зазнали поранень. Також було врегульовано питання страхування волонтерів та укладання договорів про волонтерську діяльність. Таким чином, волонтерство остаточно вийшло за межі виключно соціальної сфери й набуло виразного суспільно-політичного та безпекового значення.

Крім законодавчих змін, у 2015 році було ухвалено низку урядових постанов, спрямованих на регламентацію окремих аспектів волонтерської допомоги. Кабінет Міністрів України затвердив порядок надання волонтерської допомоги за окремими напрямками діяльності [46], а також порядок виплати одноразової грошової допомоги волонтерам у разі загибелі або інвалідності [17]. Крім того, було створено Раду з координації роботи щодо надання волонтерської та благодійної допомоги при Міністерстві соціальної політики України [48]. Це свідчило про поступовий перехід від ситуативного реагування держави на кризу до спроб інтегрувати волонтерський сектор у систему публічного управління та вироблення державної політики.

Важливим напрямом державної політики стало також стратегічне закріплення підтримки громадянського суспільства. Указами Президента України були затверджені Національні стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 та 2021–2026 роки [50]. У цих документах волонтерська діяльність розглядалася як один із ключових механізмів громадянської участі, розвитку демократії та співпраці між суспільством і державою. Стратегії передбачали підтримку волонтерства, розвиток міжнародного співробітництва у цій сфері, удосконалення механізмів комунікації між органами влади та громадськими ініціативами, а також залучення громадянського суспільства до процесів формування та реалізації державної політики.

Попри суттєвий прогрес у розвитку нормативно-правової бази, експертне середовище продовжує звертати увагу на низку невирішених проблем. Значна частина законодавчих змін мала реактивний характер і була

спрямована передусім на оперативне реагування на кризові події, а не на формування цілісної довгострокової політики розвитку волонтерського сектору. У багатьох випадках законодавство не встигало адаптуватися до динаміки розвитку волонтерських практик, особливо в умовах війни та надзвичайних ситуацій.

Однією з проблем залишалося правове врегулювання діяльності неформальних волонтерських груп, які відігравали важливу роль у забезпеченні армії та постраждалого населення, але діяли поза межами чітко визначених юридичних механізмів. Дискусійними залишалися також питання податкового регулювання, функціонування Реєстру волонтерів АТО, прозорості використання благодійних коштів та механізмів державного контролю [47]. Експерти наголошували, що відсутність чітких критеріїв і процедур може створювати ризики вибіркового застосування законодавства або надмірного адміністративного тиску на волонтерське середовище. Водночас надмірна бюрократизація волонтерської діяльності могла негативно впливати на її оперативність, що особливо критично в умовах воєнного часу.

Окрему суспільну дискусію викликало питання правового статусу волонтерів, які працювали безпосередньо у зоні бойових дій. У громадському середовищі та серед представників військової сфери неодноразово порушувалося питання про можливість надання таким волонтерам статусу учасників бойових дій [35]. Аргументом на користь цього була висока небезпека їхньої діяльності та безпосередня участь у забезпеченні обороноздатності держави. Попри суспільну підтримку цієї ідеї, комплексного законодавчого рішення щодо цього питання тривалий час не було вироблено.

Загалом розвиток нормативно-правового забезпечення волонтерського руху в Україні демонструє поступову трансформацію ставлення держави до волонтерства – від сприйняття його як допоміжної форми соціальної підтримки до визнання волонтерського руху важливим елементом громадянського суспільства та партнером держави у сфері публічного управління. Особливо після 2014 року волонтерство стало не лише механізмом

надання допомоги, а й одним із ключових інструментів суспільної мобілізації, громадянської солідарності, демократичної участі та підтримки національної безпеки. У сучасних умовах волонтерський рух виконує не тільки соціальні функції, а й відіграє важливу роль у зміцненні суспільної стійкості, консолідації громадян та формуванні нових моделей взаємодії між державою і суспільством.

Водночас подальший розвиток волонтерського сектору потребує формування більш цілісної та системної державної політики, яка б поєднувала ефективне правове регулювання, підтримку громадянських ініціатив, прозорі механізми взаємодії з органами влади та збереження автономії волонтерського середовища як одного з ключових елементів демократичного суспільства. Саме збалансоване поєднання державної підтримки та незалежності громадянського сектору може забезпечити подальший розвиток волонтерського руху як важливого соціально-політичного інституту сучасної України.

У другому розділі було проаналізовано основні етапи розвитку волонтерського руху в Україні та особливості формування його нормативно-правової бази. Встановлено, що розвиток волонтерства відбувався у тісному зв'язку із суспільно-політичними трансформаціями, кризовими подіями та процесами становлення громадянського суспільства. Волонтерський рух поступово трансформувався від локальних благодійних ініціатив до одного з ключових механізмів громадянської мобілізації та суспільної самоорганізації.

Визначено чотири основні етапи розвитку волонтерського руху: зародження волонтерства в умовах незалежності України (1991–2010 рр.), його масовізація у період Євро-2012, інституціоналізація під впливом Революції Гідності та російської агресії у 2014–2016 рр., а також безпрецедентна активізація після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. Доведено, що саме воєнні та політичні кризи стали ключовими чинниками розширення сфер волонтерської діяльності та посилення її суспільного значення.

Аналіз нормативно-правового забезпечення показав, що законодавче регулювання волонтерської діяльності в Україні формувалося поступово та переважно як реакція на практичні потреби суспільства. Особливо після 2014 року відбулося суттєве вдосконалення законодавства у сфері волонтерства, що сприяло інституціоналізації волонтерського руху та розширенню співпраці між державою і громадянським суспільством.

Отже, волонтерський рух в Україні перетворився на важливий соціально-політичний інститут, який виконує не лише функції соціальної підтримки, а й виступає чинником суспільної консолідації, громадянської участі та зміцнення демократичної стійкості держави.

РОЗДІЛ 3.

СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Події 2014 року стали переломним етапом у розвитку волонтерського руху в Україні та засвідчили безпрецедентний рівень громадянської мобілізації. Революція Гідності, подальша політична криза та початок російської агресії спричинили стрімке зростання масштабів благодійної й волонтерської діяльності. За результатами соціологічного дослідження Фонду «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» спільно з КМІС, лише упродовж травня–вересня 2014 року 32,5 % громадян України переказували кошти на потреби української армії. Ще 23 % населення передавали допомогу через благодійні фонди та волонтерські організації, 9 % брали участь у спеціальних магазинних акціях зі збору товарів для військових, а 7 % особисто допомагали внутрішньо переміщеним особам речами чи коштами. Безпосередньо збором і доставкою допомоги в зону проведення АТО займалися близько 3 % громадян [58]. Такі показники свідчили про надзвичайно високий рівень суспільної активності та готовність населення до самоорганізації в умовах кризи.

Дослідження «Волонтерський рух в Україні», проведене GfK Ukraine на замовлення ООН, також засвідчило суттєве зростання суспільної підтримки волонтерства. Більшість респондентів визнавали вагомий роль волонтерів у суспільних змінах: 62 % опитаних вважали, що волонтерський рух суттєво вплинув на події в країні, 85 % пов'язували його діяльність зі зміцненням суспільної солідарності та миру, а 81 % розглядали волонтерство як необхідний елемент громадянського суспільства. Водночас майже чверть населення мала власний досвід участі у волонтерській діяльності, причому значна частина громадян долучилася до неї саме у 2014 році. Основним

напрямом роботи волонтерів стала підтримка української армії та поранених військових, чим займалися близько 70 % активістів [58]. Якщо до 2014 року волонтерство в Україні переважно було орієнтоване на допомогу соціально вразливим категоріям населення та реалізацію локальних громадських ініціатив, то після початку війни його функції суттєво трансформувалися.

Безпрецедентне поширення волонтерського руху було зумовлене поєднанням внутрішніх і зовнішніх чинників. Внутрішньополітична криза супроводжувалася послабленням державного управління, нестачею ресурсів та неспроможністю окремих державних інституцій оперативно реагувати на нові виклики. Водночас зовнішня агресія Російської Федерації та загроза територіальній цілісності України стимулювали консолідацію суспільства навколо ідеї захисту держави. За таких умов волонтерський рух став не лише формою громадянської активності, а й механізмом суспільної мобілізації та проявом політичної відповідальності громадян за майбутнє країни [19]. Фактично волонтерство перетворилося на одну з найбільш ефективних форм самоорганізації українського суспільства в умовах війни та суспільно-політичної нестабільності.

Особливістю українського волонтерського руху стало поєднання стихійної громадянської активності з поступовим формуванням ефективних горизонтальних мереж взаємодії. Під час Революції Гідності волонтери забезпечували протестувальників продовольством, медикаментами, засобами захисту, організовували медичну допомогу, інформаційну підтримку та логістику. Водночас значна частина громадян діяла поза межами формалізованих організацій: люди надавали притулок протестувальникам, передавали продукти харчування, здійснювали перевезення та виконували інші функції волонтерів. Саме в цей період особливого значення набули соціальні мережі та цифрові технології, які забезпечили швидке поширення інформації, координацію дій та мобілізацію ресурсів. Інтернет-платформи стали інструментом формування нової моделі громадянської комунікації та самоорганізації населення.

Після початку бойових дій на сході України волонтерська діяльність набула більш системного та організованого характеру. Основним напрямом стала підтримка Збройних Сил України та добровольчих формувань. У ситуації, коли державна система матеріального забезпечення армії виявилася недостатньо ефективною, волонтери фактично взяли на себе частину функцій держави. Йшлося про забезпечення військових амуніцією, транспортом, технічним обладнанням, засобами захисту, медикаментами та продуктами харчування. Особливо важливою діяльністю волонтерів була на початковому етапі бойових дій, коли українські силові структури гостро потребували навіть базових ресурсів. Саме в цей період сформувалися масштабні волонтерські організації та ініціативи, серед яких «Армія SOS», «Крила Фенікса», «Народний тил», «Повернись живим», «Госпітальєри», «Help Army» та інші [2; 3]. Їхня діяльність засвідчила трансформацію волонтерства із ситуативної допомоги у стійкий соціальний інститут із розвиненою системою логістики, управління та суспільної підтримки.

Водночас волонтерський рух не обмежувався лише підтримкою військових. Важливими напрямками стали допомога внутрішньо переміщеним особам, евакуація населення із зони бойових дій, медична та психологічна реабілітація постраждалих, правова підтримка та пошук зниклих безвісти. Значного розвитку набув медичний напрям волонтерства. Волонтери-медики працювали у прифронтових лікарнях, забезпечували військові підрозділи медикаментами, організовували евакуацію поранених та виконували функції, які на початковому етапі війни не могла повною мірою забезпечити державна медична система. Водночас волонтери-психологи здійснювали психологічну підтримку військових, внутрішньо переміщених осіб та сімей загиблих. Організовані під час Євромайдану психологічні служби поступово трансформувалися у спеціалізовані кризові центри допомоги постраждалим від війни.

Важливою складовою сучасного українського волонтерства став розвиток ІТ-ініціатив та технологічного волонтерства. Представники ІТ-сфери

створювали системи координації, програмне забезпечення для військових, модернізували засоби зв'язку, брали участь у розробці безпілотних літальних апаратів та електронних систем для потреб армії. Таким чином волонтерський рух поступово охопив не лише гуманітарну, а й технологічну та безпекову сфери, що значно посилює його вплив на обороноздатність держави.

Суттєвою особливістю українського волонтерського руху стала міжсекторальна взаємодія. До підтримки волонтерських ініціатив активно долучалися представники бізнесу, релігійні організації, міжнародні фонди та українська діаспора. Значну роль у підтримці України відіграли закордонні українські громади, які організовували збори коштів, закупівлю медичного обладнання, транспорту та гуманітарної допомоги. У багатьох країнах світу проводилися акції на підтримку територіальної цілісності України та українських військових. У середині країни бізнес часто виступав партнером волонтерських організацій, забезпечуючи фінансування, логістику та координацію допомоги. Прикладом ефективної співпраці стала діяльність волонтерських мереж у Харкові, де бізнес, громадські організації та місцева влада сформували спільний механізм координації допомоги військовим і переселенцям [14].

Важливим етапом розвитку волонтерського руху стало налагодження співпраці між волонтерами та державними інституціями. Представники волонтерських організацій були залучені до діяльності Міністерства оборони України, зокрема до процесів закупівель, матеріального забезпечення та моніторингу потреб армії. Створення Ради волонтерів при Міністерстві оборони сприяло підвищенню прозорості роботи оборонного сектору та покращенню взаємодії між державою і громадянським суспільством [14]. Участь волонтерів у діяльності державних структур стала прикладом нової моделі партнерства, за якої громадянське суспільство не лише контролює владу, а й безпосередньо бере участь у вирішенні суспільно важливих завдань.

Окремого значення волонтерський рух набув на прифронтових та тимчасово окупованих територіях. Саме волонтери часто залишалися єдиним

механізмом підтримки населення, забезпечуючи евакуацію людей, доставку гуманітарної допомоги та соціальну підтримку. Попри складні безпекові умови, діяльність волонтерів сприяла збереженню соціальних зв'язків між населенням окупованих територій та українською державою. У цьому контексті волонтерський рух виконував не лише гуманітарну, а й важливу політичну функцію, підтримуючи суспільну єдність та зміцнюючи зв'язок громадян із державою [24].

Волонтерський рух в Україні упродовж 2014–2021 років зазнав суттєвої трансформації та поступово перетворився з реакції суспільства на кризові обставини на стійкий елемент громадянського суспільства. Його розвиток супроводжувався формуванням нових моделей громадянської участі, суспільної солідарності та відповідальності. Волонтерство перестало виконувати виключно благодійну функцію і набуло виразного соціально-політичного змісту, ставши важливим механізмом мобілізації суспільства в умовах зовнішньої агресії та внутрішньої кризи. Саме у цей період сформувався новий тип громадянської активності, заснований на самоорганізації, горизонтальних зв'язках та високому рівні суспільної довіри. Досвід 2014–2021 років створив організаційне, комунікаційне та ціннісне підґрунтя для безпрецедентної хвилі громадянської мобілізації після початку повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році.

Після лютого 2022 р. волонтерський рух набув безпрецедентного масштабу та фактично перетворився на одну з ключових опор функціонування держави в умовах війни. До волонтерської діяльності долучилися громадяни різного віку, професійного статусу та соціального становища. Сфера діяльності волонтерів охопила підтримку Збройних Сил України, евакуацію цивільного населення, організацію гуманітарної допомоги, психологічну реабілітацію, підтримку внутрішньо переміщених осіб, інформаційний спротив, цифрові ініціативи та відбудову постраждалих територій [5]. У багатьох регіонах України саме волонтерські мережі першими організували евакуаційні маршрути, забезпечували населення продуктами, ліками,

засобами гігієни та тимчасовим житлом. Це дозволило суттєво знизити соціальну напругу в перші місяці повномасштабної війни.

Характерною рисою сучасного українського волонтерства стала його висока швидкість адаптації до нових викликів. Якщо у 2014–2015 рр. основна увага була зосереджена переважно на забезпеченні армії амуніцією, транспортом та медичними засобами, то після 2022 р. спектр діяльності суттєво розширився. Волонтерські ініціативи почали системно займатися забезпеченням військових безпілотними літальними апаратами, засобами радіозв'язку, системами супутникового зв'язку, генераторами, тепловізорами та автомобілями підвищеної прохідності. Водночас значна частина волонтерських ресурсів була спрямована на підтримку цивільного населення в прифронтових та деокупованих районах.

Важливим чинником розвитку волонтерського сектору стали засоби масової інформації та цифрові комунікації. Медіа виконували функції суспільної мобілізації, координації допомоги та формування довіри до волонтерських організацій. Через телебачення, онлайн-видання, соціальні мережі та блогосферу оперативно поширювалася інформація про потреби армії та цивільного населення, що забезпечувало швидке реагування громадян і бізнесу [3]. Водночас журналістські розслідування та публічна звітність фондів сприяли посиленню прозорості благодійної діяльності й мінімізації ризиків зловживань. Регулярна практика публічних фінансових звітів стала однією з причин високого рівня довіри населення до волонтерських організацій.

Особливого значення медіа набули як інструмент міжнародної комунікації. Репортажі із зони бойових дій, історії волонтерів та матеріали про український спротив забезпечили широку міжнародну підтримку України. Значна частина гуманітарної й фінансової допомоги з боку іноземних держав, благодійних фондів та української діаспори стала можливою саме завдяки активній присутності української тематики у світовому інформаційному просторі [24]. У такий спосіб волонтерський рух перетворився на елемент

міжнародної публічної дипломатії та інструмент формування позитивного іміджу України. Водночас діяльність українських волонтерів активно висвітлювалася у провідних міжнародних медіа, що сприяло зміцненню міжнародної солідарності з Україною.

Окремим напрямом сучасного волонтерства стало цифрове волонтерство, розвиток якого безпосередньо пов'язаний із поширенням цифрових платформ та соціальних мереж. Платформи Monobank, Patreon, NovaPay та інші сервіси масових онлайн-пожертв дозволили мільйонам громадян долучатися до підтримки армії й гуманітарних ініціатив у режимі реального часу [15]. Завдяки цифровим технологіям збір коштів набув масового характеру, а волонтерські кампанії стали максимально відкритими та інтерактивними. Значна частина великих зборів реалізовувалася упродовж кількох днів або навіть годин, що свідчить про високий рівень суспільної мобілізації.

Однією з нових форм громадянської активності став хактивізм та кіберволонтерство. Українські ІТ-спільноти, зокрема «ІТ-армія», здійснювали інформаційний спротив, протидію російській дезінформації, захист української цифрової інфраструктури та кібератаки на ресурси країни-агресора [71]. Такі практики отримали міжнародне визнання як складова сучасного цифрового опору та засвідчили високий рівень адаптації українського громадянського суспільства до умов гібридної війни. Крім того, ІТ-волонтери брали участь у створенні цифрових карт гуманітарної допомоги, систем координації евакуації та платформ для пошуку зниклих осіб.

Суттєво змінився й суспільний статус волонтерства. У медійному просторі образ волонтера почав асоціюватися з громадянським героїзмом, професіоналізмом та патріотизмом. Це сприяло активному залученню молоді, представників креативних індустрій та ІТ-сектору до громадської діяльності [24]. Волонтерство перестало сприйматися як тимчасова форма допомоги й поступово набуло ознак сталої моделі громадянської поведінки. Фактично сформувалося нове покоління громадян, для яких участь у

волонтерських та благодійних ініціативах стала нормою суспільної активності.

Особливу роль у розвитку сучасного волонтерського руху відіграли великі благодійні фонди та громадські організації. Такі структури, як «Повернись живим», «Фонд Сергія Притули», «Госпітальєри», «Армія SOS» та інші, трансформувалися у професійні інституції з розвиненою системою логістики, комунікації та міжнародного партнерства. Показовим прикладом стала діяльність «Фонду Сергія Притули», який у 2022 р. за декілька днів зібрав близько 600 млн грн на закупівлю безпілотників «Байрактар». Своєю чергою фонд «Повернись живим» став першою благодійною організацією в Україні, яка отримала офіційний дозвіл на закупівлю летального озброєння для потреб ЗСУ [7]. Ці приклади демонструють високий рівень суспільної довіри до волонтерського сектору та його здатність реалізовувати масштабні проекти національного значення.

Водночас ескалація війни актуалізувала питання інституціоналізації та професіоналізації волонтерського сектору. Масштабування діяльності вимагало посилення координації, розвитку менеджерських компетентностей та вдосконалення нормативно-правового регулювання. Міністерство соціальної політики ініціювало програми підготовки координаторів волонтерської діяльності, а зміни до Закону України «Про волонтерську діяльність» розширили сфери волонтерської активності та механізми державної підтримки [29]. Одночасно посилювалися вимоги до прозорості діяльності фондів та механізмів запобігання шахрайству. Важливим кроком стало також спрощення процедур реєстрації волонтерів та отримання податкових пільг.

Соціологічні дослідження демонструють високий рівень адаптивності українського громадянського суспільства до умов війни. Близько 65 % новостворених організацій зосередили діяльність на підтримці армії, а 62 % – на допомозі постраждалим від війни. Загалом 77 % організацій були залучені до підтримки ЗСУ, зокрема через гуманітарні ініціативи (86 %), інформаційну

діяльність (69 %) та збір коштів (49 %) [30]. При цьому більшість організацій планують зберігати відповідні напрями роботи і після завершення війни. Дані опитувань також свідчать, що кількість громадян, які регулярно займаються волонтерством або здійснюють благодійні внески, у період повномасштабної війни фактично подвоїлася [73].

Дослідження 2025 року засвідчило подальше зростання рівня інституціоналізації громадського сектору. Близько 85 % волонтерських і громадських структур мають офіційну реєстрацію, що свідчить про поступовий перехід від стихійних ініціатив до стабільних організаційних форм [89]. За масштабами діяльності 30 % організацій працюють на місцевому рівні, 35 % – на регіональному, 25 % – на загальнонаціональному та 10 % – на міжнародному рівні [20]. Це свідчить про здатність українського громадянського суспільства інтегрувати локальні ініціативи у ширший національний та глобальний контекст.

Показовим є також зростання готовності громадських структур до участі у процесах післявоєнної реконструкції держави. Опитування 2025 р. показало, що близько 80 % громадських та благодійних організацій планують долучатися до програм повоєнної відбудови: 57,2 % респондентів висловили повну готовність до такої участі, ще 30,5 % – часткову готовність [30]. Водночас 82,5 % організацій, які функціонували до початку повномасштабної війни, та 79,9 % новостворених структур визнають необхідність підвищення кваліфікації у сферах менеджменту, грантрайтингу та цифрових компетентностей [30]. Близько трьох п'ятих організацій також заявили про готовність брати участь у фінансових ініціативах, спрямованих на повоєнне відновлення України.

Повоєнний потенціал волонтерського руху пов'язується не лише з гуманітарною підтримкою, а й із процесами соціальної інтеграції та розвитку місцевих громад. Основними перспективними напрямками визначаються: відбудова житлової та соціальної інфраструктури, підтримка ветеранів та ВПО, психосоціальна реабілітація населення, освітні й культурні ініціативи, а

також участь у реалізації програм місцевого самоврядування. Прикладами такої трансформації стали проєкти «Repair Together», «Будуємо Україну разом», «Сади Перемоги», «Impact Force» та ініціатива «Лівий Берег», які поєднують гуманітарну діяльність із довгостроковими програмами відновлення громад. Зокрема, ініціатива «Лівий Берег» уже відновила близько 400 пошкоджених об'єктів, а «Сади Перемоги» трансформувалися з проєкту продовольчої безпеки у програму підтримки локального фермерства.

Важливою тенденцією є також поглиблення співпраці волонтерських організацій із державою, бізнесом та міжнародними структурами. Національна соціальна служба України, Товариство Червоного Хреста та міжнародні гуманітарні організації координують значну частину проєктів у взаємодії з волонтерським сектором [7]. Паралельно зростає роль міжнародних грантів та партнерських програм, хоча основним джерелом фінансування й надалі залишаються пожертви громадян [30]. Новостворені організації дедалі активніше налагоджують співпрацю з місцевою владою, міжнародними фондами та бізнесом, що свідчить про розширення горизонтальних і вертикальних форм взаємодії в українському суспільстві.

Визнання ефективності українського громадянського суспільства підтверджується і міжнародними оцінками. Зокрема, за даними Freedom House, у 2023 р. рейтинг громадянського суспільства України становив 5–5,5 балів, що свідчить про високий рівень консолідації та ефективності діяльності у безпековій, гуманітарній та правозахисній сферах [7]. Міжнародні звіти також засвідчують, що лише у 2022 р. волонтерські та громадські організації надали допомогу майже шести мільйонам громадян України [7]. Феномен української самоорганізації був охарактеризований міжнародними дослідниками як безпрецедентний приклад громадянської мобілізації в умовах сучасної війни.

Попри значні успіхи, волонтерський сектор стикається з низкою викликів: дефіцитом ресурсів, кадровим виснаженням, труднощами стратегічного планування в умовах війни, необхідністю адаптації до нових

потреб суспільства та ризиками перевантаження громадських структур. Частина організацій була змушена змінити профіль діяльності, переорієнтувавшись із культурно-освітніх чи екологічних проєктів на підтримку армії та допомогу ВПО. Водночас війна стимулювала розвиток партнерств із бізнесом, міжнародними фондами та органами місцевої влади, а також посилила народну дипломатію та адвокацію українських інтересів за кордоном.

Важливу роль у розвитку громадянського суспільства відіграє й державна політика підтримки громадської активності. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 рр. визначає одним із пріоритетів створення умов для інституційного розвитку ОГС та залучення громадян до процесів формування державної політики [7]. У межах реалізації цієї стратегії Кабінетом Міністрів України у 2023 р. було затверджено План заходів до 2026 р., який передбачає понад п'ятдесят конкретних кроків щодо підтримки діяльності інститутів громадянського суспільства, розвитку громадської участі та зміцнення співпраці між державою і громадським сектором [7].

Волонтерство стало одним із ключових механізмів консолідації суспільства, підтримки обороноздатності держави, забезпечення гуманітарної допомоги та розвитку горизонтальних соціальних зв'язків. Водночас аналіз сучасних тенденцій свідчить, що подальший розвиток волонтерської діяльності потребує переходу від переважно стихійних форм самоорганізації до системної державної політики підтримки громадської участі. У цьому контексті важливого значення набуває ухвалення Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності в Україні на період до 2030 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2026 р. № 396-р [16]. Документ фактично став першим комплексним стратегічним рішенням держави, спрямованим на інституціоналізацію волонтерського сектору, формування механізмів його довгострокової

підтримки та інтеграцію волонтерства у систему державної й місцевої політики.

Особливість Програми полягає у визнанні волонтерства не лише як форми благодійної діяльності, а як важливої складової розвитку громадянського суспільства, демократії та соціальної згуртованості [16]. У документі наголошується, що попри безпрецедентне зростання громадянської активності після 2022 року, волонтерська діяльність в Україні тривалий час залишалася фрагментарною та недостатньо інституціоналізованою. Так, якщо у 2010 році до волонтерської діяльності було залучено лише 5% громадян, у 2012 році – 10%, то після Революції Гідності та початку російської агресії ці показники поступово зростали: 13% у 2015 році, 14% у 2016 році, близько 12% у 2017 році та 18% у 2018 році. Водночас навіть ці показники суттєво поступалися середньоєвропейському рівню волонтерської активності, який у країнах ЄС залишається значно вищим: понад 82% у Нідерландах, понад 74% у Фінляндії та понад 70% у Швеції [16].

Повномасштабне вторгнення РФ стало каталізатором безпрецедентної громадянської мобілізації. За даними Програми, вже влітку 2022 року 59% українців були залучені до волонтерської діяльності на підтримку Збройних Сил України, внутрішньо переміщених осіб та цивільного населення, а загалом протягом 2022 року до різних форм волонтерства долучилися 74% громадян [16]. Хоча у 2023 році рівень активності знизився до 37%, а у 2024 році – до 27%, ці показники свідчать про формування якісно нового рівня громадянської участі та соціальної відповідальності.

У цьому контексті Програма до 2030 року пропонує концептуально новий підхід до розвитку волонтерства, який передбачає поєднання правових, організаційних, фінансових та соціальних механізмів підтримки. Важливим є те, що держава відмовляється від моделі ситуативного реагування на проблеми волонтерського сектору та переходить до системної політики його розвитку. Зокрема, передбачається формування узгодженої моделі співпраці між органами державної влади, місцевого самоврядування, інститутами

громадянського суспільства, міжнародними партнерами та безпосередньо волонтерами [16].

Принциповим нововведенням є акцент на соціальному захисті волонтерів. Програма передбачає вдосконалення механізмів страхування життя та здоров'я волонтерів, правового захисту, компенсації витрат, а також надання державної допомоги постраждалим волонтерам та сім'ям загиблих[16]. Необхідність таких рішень стала особливо очевидною після 2014 року, коли значна кількість волонтерів почала працювати безпосередньо у прифронтових районах та зонах підвищеного ризику. У цьому аспекті український досвід істотно відрізняється від практик більшості європейських країн, де волонтерство здебільшого функціонує у мирному соціальному середовищі.

Важливою складовою Програми є розвиток професійного волонтерського менеджменту. Передбачається створення системи навчання координаторів волонтерської діяльності, впровадження сучасних стандартів організації волонтерської роботи, а також розвиток цифрової інфраструктури сектору. Зокрема, планується створення інформаційно-аналітичної платформи для публічної верифікації волонтерського досвіду, укладення договорів про волонтерську діяльність, ведення профілів волонтерів за аналогією з європейською системою Europass та інтеграції сертифікаційних механізмів типу Youthpass для молоді [16]. Такі інструменти мають сприяти підвищенню прозорості, довіри та професіоналізації сектору.

Окремої уваги заслуговує орієнтація Програми на розвиток волонтерства у територіальних громадах. Документ передбачає створення локальних осередків волонтерських мереж, розширення участі органів місцевого самоврядування у підтримці громадських ініціатив, а також стимулювання участі волонтерів у процесах місцевого розвитку та післявоєнної реконструкції [16]. Це свідчить про поступову інтеграцію волонтерського сектору у систему публічного управління та регіональної політики.

Суттєвим аспектом державної політики стає також міжнародний вимір волонтерства. Програма передбачає вдосконалення законодавства щодо залучення іноземців до волонтерської діяльності в Україні, спрощення механізмів їхнього перебування та участі у гуманітарних, медичних, освітніх і безпекових проєктах [16]. Такий підхід має не лише практичне значення для розширення міжнародної допомоги, але й виконує важливу функцію народної дипломатії, формуючи міжнародну підтримку України та поширюючи інформацію про російську агресію.

Показовим є й те, що формування державної політики у сфері волонтерства відбувається у тісній взаємодії з громадянським суспільством. Проєкт Програми став результатом тривалих консультацій між органами влади та громадськими організаціями, а також продовженням напрацювань Карти правових реформ для громадянського суспільства, започаткованих ще у 2020 році [10]. Це свідчить про поступове утвердження партнерської моделі взаємодії держави та громадянського сектору, характерної для демократичних систем управління.

Водночас інституціоналізація волонтерського руху не означає втрати його самоорганізаційного потенціалу. Навпаки, державна політика має створювати умови для збереження гнучкості, оперативності та горизонтального характеру громадянських ініціатив, які стали визначальними чинниками ефективності українського волонтерства під час війни. Саме поєднання низової громадянської активності та інституційної підтримки формує передумови для перетворення волонтерського руху на стійкий елемент соціально-політичної системи держави.

Символічним підтвердженням суспільного визнання волонтерства стало запровадження у 2022 році спеціальної державної відзнаки для волонтерів – «Золоте серце», ініційованої Президентом України Володимиром Зеленським [56]. У своєму зверненні глава держави підкреслив, що волонтерський рух став фундаментальною частиною українського громадянського суспільства та одним із головних чинників міжнародної

солідарності з Україною. Подібні практики державного визнання сприяють формуванню позитивного суспільного образу волонтера, популяризації громадянської участі та закріпленню волонтерства як соціальної норми.

Таким чином, волонтерський рух в Україні в умовах війни трансформувався у потужний соціально-політичний феномен, який поєднує функції гуманітарної підтримки, громадянської мобілізації, розвитку соціального капіталу та зміцнення демократичних інститутів. Його еволюція засвідчує високий рівень адаптивності українського суспільства, здатність до самоорганізації та ефективної взаємодії між громадянами, державою й міжнародними партнерами. У перспективі саме волонтерський сектор може стати одним із ключових суб'єктів післявоєнної відбудови, розвитку місцевих громад, соціальної інтеграції та модернізації системи публічного управління. Сучасне українське волонтерство виходить далеко за межі традиційного розуміння благодійності. Воно постає важливим чинником формування нової політичної культури, заснованої на солідарності, взаємній відповідальності, громадянській участі та демократичній взаємодії. Саме тому подальший розвиток державної політики у сфері волонтерства має розглядатися не лише як соціальний чи гуманітарний пріоритет, а як стратегічний напрям зміцнення стійкості держави та розвитку громадянського суспільства України.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження соціально-політичного виміру волонтерського руху в сучасній Україні ми дійшли наступних висновків:

1. Волонтерський рух є не лише формою громадської активності, а комплексним соціально-політичним феноменом, який виконує функції суспільної мобілізації, консолідації та зміцнення демократичних практик. Соціально-політичний вимір волонтерства проявляється у здатності громадянського суспільства компенсувати недоліки державного управління в кризових умовах, формувати горизонтальні зв'язки, підвищувати рівень суспільної довіри та розвивати культуру громадянської відповідальності. Волонтерство в сучасній Україні трансформувалося із переважно благодійної діяльності у механізм суспільної самоорганізації та важливий інструмент забезпечення національної стійкості. Розвиток волонтерського руху сприяв формуванню нового типу громадянської участі, заснованого на принципах солідарності, взаємодопомоги та активного включення громадян у суспільно-політичні процеси.

2. Дослідження етапів розвитку волонтерського руху в Україні засвідчило його еволюцію від локальних ініціатив до інституціоналізованого сектору громадянського суспільства. Визначено, що ключовими етапами стали: становлення волонтерства у 1990-х роках, активізація громадської участі в період Революції Гідності, масштабна мобілізація після початку російської агресії у 2014 році та перехід до системного волонтерства після повномасштабного вторгнення 2022 року. Встановлено, що розвиток нормативно-правової бази відбувався паралельно зі зростанням ролі волонтерства у суспільстві, що свідчить про поступову інтеграцію волонтерського сектору у систему державної політики. Водночас зберігається потреба у вдосконаленні механізмів страхування волонтерів, правового

захисту, координації діяльності та підтримки інституційної спроможності організацій.

3. Визначено, що специфіка українського волонтерського руху в умовах російської військової агресії полягає у його високому рівні мобілізаційної здатності, гнучкості та багатофункціональності. Волонтерські ініціативи охопили військову, гуманітарну, медичну, психологічну, інформаційну та цифрову сфери, ставши одним із ключових чинників забезпечення обороноздатності держави та підтримки цивільного населення. Особливістю українського досвіду стало поєднання традиційного волонтерства з цифровими практиками, зокрема краудфандингом, кіберволонтерством та інформаційним спротивом. Медіа та цифрові платформи стали важливими інструментами координації, мобілізації ресурсів і міжнародної комунікації. Високий рівень суспільної довіри до волонтерського сектору сприяв посиленню взаємодії громадянського суспільства, держави, бізнесу та міжнародних партнерів. Український волонтерський рух фактично став складовою системи національної безпеки та одним із ключових елементів соціальної стійкості в умовах війни.

4. Перспективи подальшого розвитку соціально-політичного виміру волонтерського руху в Україні пов'язані з його подальшою інституціоналізацією, професіоналізацією та інтеграцією у процеси післявоєнного відновлення держави. У повоєнний період волонтерські ініціативи відіграватимуть важливу роль у відбудові інфраструктури, підтримці ветеранів і внутрішньо переміщених осіб, розвитку локальних громад та реалізації програм соціальної адаптації. На сьогодні близько 80 % громадських та благодійних організацій заявляють, що планують долучатися до програм повоєнної відбудови, а приклади таких проєктів як Repair Together, «Будуємо Україну разом», «Сади Перемоги» та Impact Force засвідчують поступовий перехід від екстреної допомоги до довгострокових стратегій розвитку громад і територій. Перспективними напрямками є розширення цифрового волонтерства, розвиток міжнародного партнерства, впровадження

механізмів навчання координаторів волонтерської діяльності та створення сучасної системи державної підтримки волонтерського сектору. Прийняття в 2026 році Державної цільової соціальної програми розвитку волонтерської діяльності до 2030 року створює передумови для формування комплексної державної політики у сфері волонтерства, спрямованої на посилення соціальної згуртованості, розвиток громадянського суспільства та зміцнення демократичної стійкості України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз закону України «Про волонтерську діяльність». URL: <http://civil-rada.in.ua/?p=860>
2. База перевірених організацій та волонтерів. URL: <http://4army.com.ua/>
3. Баковецька О. Волонтерський рух в Україні на сучасному етапі розвитку. Літопис Волині. 2021. № 23. С. 36-41.
4. Більшість українців волонтерять під час війни, 18% - не планують. Українська правда. 24.02.2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/24/253036/>
5. Бородіна, О. М. Волонтерство у війні: нові виміри та виклики. Громадянське суспільство. 2023. № 1. С. 18 –27.
6. Вашкович В. В., Манзюк В. В., Рошканюк В. М. Волонтерська діяльність у змісті соціальної функції держави. Монографія. Ужгород : УжНУ, 2019. 199 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/26274>
7. Вергелюк Є. Волонтерський рух та громадянська участь в Україні: від мобілізації у війні до ролі у післявоєнному відновленні та зміцненні інституційної стійкості. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2025. Випуск 3 (79). URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/download/5132/5453/5846>
8. Воїни добра. Георгій Тука. URL: <http://life.pravda.com.ua/person/2014/09/18/180486/>
9. Волонтери, які допомагали армії, можуть сісти на 10 років. Якщо Кабмін не допоможе. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/07/24/7032916/>

- 10.Волонтерство як частина публічної політики: чому ОГС мають долучитися до обговорення програми, яка визначатиме наступні 5 років у розвитку волонтерства. Центр демократії та верховенства права.13.01.2026. URL: <https://cedem.org.ua/news/volonterstvo-obgovorennya-programa/>
- 11.Гапон В. Принципи адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. С. 250–256. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.41>
- 12.Головко О. В. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект. Право і безпека 2023. No 2 (89). URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/718/545>
- 13.Голуб В. Л. Волонтерська діяльність в системі взаємовідносин держави та суспільства : дис. канд. наук із держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2016. 247с.
- 14.Горєлов Д. М., Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. К.: НІСД, 2015. 36 с. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf>
- 15.Гуменюк О. Цифрове волонтерство як нова форма громадянської активності в умовах війни. Цифрове суспільство. 2023. No 4. С. 41 –47.
- 16.Державна цільова соціальна програма з розвитку волонтерської діяльності в Україні на період до 2030 року. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2026 р. № 396-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-2026-%D1%80#Text>
- 17.Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення

- оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та/або ін-шої країни проти України, бойових дій та збройних конфліктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 № 604. БД «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604-2015->
18. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3236-17>
19. Звіт дослідження «Волонтерський рух в Україні». URL: <http://www.gfk.com/ua/news-and-events/news/pages/report.aspx> 17
20. ICAP «Єднання»; Центр демократії та верховенства права. Громадянське суспільство в Україні в умовах війни 2023: звіт. 2023. URL: <https://surl.li/benogf>
21. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка довіри окремим інституціям у 2021–2023 роках. 18.12.2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/?cat=reports&id=1335&lang=ukr&page=1>
22. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка довіри окремим інституціям у 2021–2024 роках. 09.01.2025. URL: <https://www.kiis.com.ua/?cat=reports&id=1467&lang=ukr&page=1>
23. Лиховид І. Благодійність для АТО тепер без податків. День. 2014. №163. С. 3.
24. Логвінюк Т. Волонтерський рух в Україні під час війни (2014 – 2022 рр.): історичний розвиток і медійне висвітлення. Український літопис. 2025. Випуск 6. URL: <https://ukrlitopus.com.ua/index.php/ukrlitopus/article/view/10.314702786-8583-2025-6-87-92/392>
25. Лях Т. Л. Волонтерство як суспільний феномен. Проблеми педагогічних технологій. 2004. Вип. 34. С. 139–144.
26. Лях Т. Соціально-педагогічна діяльність студентських молодіжних груп: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2009. 22 с.

- 27.Мадрига Т. Б. Волонтерство як суспільно-політичний феномен: понятійно категоріальний аналіз. Науковий журнал «Політикус». 2025. Випуск 6. URL: https://politicus.od.ua/6_2025/5.pdf
- 28.Мандебура-Нога О. С. Волонтерство як нова форма громадської активності в Україні. Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики / авт. кол.: М. І. Михальченко (керівник) та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. С. 243–278.
- 29.Мацієвський Ю., Лук'янчук Я. Волонтерство та псевдоволонтерство в Україні: новий погляд крізь призму неформальних інститутів. Політичні дослідження. 2024. Т. 1, № 7. С. 19–41. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-2>
- 30.Національний інститут стратегічних досліджень. Про стан розвитку громадянського суспільства України у 2021 році. 2022. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/stan_rozvytku_igs_na_site_22_11_22.pdf
- 31.НУО «Єднання» та партнери. Громадянське суспільство України в умовах війни 2022–2025 : аналітичний звіт. 2025. URL: https://api.home.ednannia.ua/upload/kch/25/10/29/zvit-UA_Hromadianske_suspilstvo_v%20umovakh_viyuny_2022-2025.pdf
- 32.Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий -березень 2023р.). Разумков центр. 15.03.2023. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r>
- 33.Позняк-Хоменко Н. Волонтери: сила небайдужих. Тернопіль : Джура, 2020. 10 с.
- 34.Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг :затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.12.2003. No 1895. Урядовий портал : офіц. сайт.URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/3680671>

- 35.Полторак: Волонтери у зоні АТО можуть отримати статус «учасник бойових дій». URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/12/7/7046729/>
- 36.Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 5 липня 2012 р. №5073-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
- 37.Про внесення змін до деяких законів України (щодо волонтерської діяльності) : проект закону від 14 грудня 2013 р. № 3549-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49078
- 38.Про внесення змін до деяких законів України (щодо волонтерської діяльності) : проект закону від 4 липня 2014 р. №3549-1П. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51652
- 39.Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення матеріально-фінансового забезпечення обороноздатності держави : Закон України від 8 квітня 2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1190-18>
- 40.Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності: Закон України від 05.03.2015 № 246-VIII. БД «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-19>
- 41.Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» (щодо розвитку громадянського суспільства в Україні та підтримки волонтерського руху) : проект закону від 5 листопада 2013 р. № 3549. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48948
- 42.Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування благодійної допомоги : Закон України від 2 вересня 2014 р. № 1668-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1668-18>
- 43.Про внесення змін до статті 7 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» : Закон України від 2 вересня 2014 р. № 1663-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1663-18>

44. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> 35
45. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52046
46. Про затвердження порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2015->
47. Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції : наказ Міністерства фінансів України від 30 жовтня 2014 р. № 1089. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1471-14>
48. Про затвердження складу Ради з координації роботи щодо надання волонтерської та благодійної допомоги при Міністерстві соціальної політики України : Наказ Мва соц. політики України від 10.12.2015 No 1196. Міністерство соціальної політики України: офіц. сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/500>
49. Про ліквідацію деяких комісій, рад та робочих груп, утворених актами Кабінету Міністрів України, і визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.08.2005 No 753. БД «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2005->
50. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 07.09.2021 No 487/2021. БД «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021>
51. Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 No 225-р. База даних (БД) «Законодавство України».

- Верховна Рада (ВР) України. Втратило чинність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2003-%D1%80#Text>
52. Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 225-р. База даних (БД) «Законодавство України». Верховна Рада (ВР) України. Втратило чинність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2003-%D1%80#Text>
53. Реєстр волонтерів: довгоочікуване рішення чи прихована пастка? URL: <http://life.pravda.com.ua/society/2014/12/4/185280/>
54. Резнік О. Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2019. 288 с.
55. Три історії про те, як українці озброюють українську армію. URL: <http://life.pravda.com.ua/person/2014/07/11/174797/>
56. У День волонтера в Україні запроваджено спеціальну відзнаку для волонтерів Новинарня. 05.12.2022. URL: <https://novynarnia.com/2022/12/05/u-den-volontera-v-ukrayini-zaprovadzheni-speczialnu-vidznaku-dlya-volonteriv/>
57. Шайгородський Ю. Ж. Волонтерська діяльність як форма суспільної мобілізації у відсічі російській агресії. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія «Політичні науки». 2023. № 8. С. 77–85. URL: <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/14320>
58. 32,5 % українців особисто переказали свої кошти на рахунки української армії. Селяни відзначились вищою доброчинністю, аніж міські жителі. URL: http://dif.org.ua/ua/commentaries/sociologist_view/32anizh-miski-zhiteli.htm 16
59. Annavarapu S., Levenson Z. The social life of the state: Relational ethnography and political sociology. *Qualitative Sociology*. 2021. №44. Pp. 337–348. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11133-021-09491-2>

60. Bennett E.A., Corder A., Klein P. T. Disavowing politics: Civic engagement in an era of political skepticism. *American Journal of Sociology*. 2013. №119(2). Pp. 518–548.
<https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/674006>
61. Boichak O. Battlefront volunteers: Mapping and deconstructing civilian resilience networks in Ukraine. In 8th International Conference on Social Media and Society: Social Media for Good or Evil, #SMSociety 2017. (Vol. Part F129683). <https://doi.org/10.1145/3097286.3097289>
62. Bourdieu P. The Forms of Capital. In: Richardson J. G. (ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York : Greenwood, 1986. P. 241–258. URL: https://home.iitk.ac.in/~amman/soc748/bourdieu_forms_of_capital.pdf
63. Dalton R. J. Citizenship norms and the expansion of political participation. *Political Studies*. 2008. № 56(1). Pp. 76–98.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.1467-9248.2007.00718.x>
64. Dekker P., Halman L. (eds.). *The Values of Volunteering: Cross-Cultural Perspectives*. New York : Kluwer Academic/Plenum, 2003. 228 p. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-1-4615-0145-9.pdf>
65. Eder K. Social movements in social theory. In: Della Porta D, Diani M (eds). *The Oxford Handbook of Social Movements*. Oxford: Oxford University Press, 2015. Pp. 31–49.
https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=BZK1CgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA31&ots=GOg1AefrJl&sig=YCQf6_tZFKc-1C_D_z4YLnkPkp&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
66. Etzioni A. *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities, and the Communitarian Agenda*. New York : Crown Publishers, 1993. 323 p.
67. Gutiérrez M. C. Q. *The Politics of Volunteering* by Nina Eliasoph. 2018. URL:
https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/58329448/The_Politics_of_Volunteering_-_Book_Report-libre.pdf?1549302176=&response-content-

disposition=inline%3B+filename%3DThe_Politics_of_Volunteering_Book_Report.pdf&Expires=1779873168&Signature=Z5miZGEFsdaIW1HuwFGr2LKlYacmXRRgKeujhp3Bl9gEK2ki7SHvzVTitthw-G1mJVMajtWIGNR2Y08aCQj46VLs0RM-rHkmwpASc2CRcqKjhemaPWUov~aAkthLy1VjBK14-BCJAa5cpO4dcTkrDzg-W1du607yd4-NpOkIqfKqicclBYyHxJuE9J4cLglZC1lx6K3mKmCiwtdms7Ee1aVo~SFzIKbmCp6tNWawsrLu2zHII5WQuYLryjgVdqwJ-swCsUgBdTPwmsdfDsCcQIwZP8iameopPnZbX0HOFo11BpeBCh55obvuiDXbGo2jWbA00a4mc8b1-JHRPOCd9Q__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

68. Howard M. M. The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 256 p.
69. International Labour Office (ILO). Manual on the Measurement of Volunteer Work. Geneva : ILO, 2011. 94 p. URL: <https://www.ilo.org/publications/manualmeasurement-volunteer-work>
70. Madryha T., Bilousov Y., Zubrytska L., Teremtsova N., & Druchek O. The role of the volunteer movement in the security policy of the state in the context of military operations. Amazonia Investiga. 2023. № 12(66). Pp. 326–334. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.66.06.30>
71. Nocetti J. Cyberpower and the Ukraine War: Digital Frontlines and Information Warfare. Survival. 2022. Vol. 64(5). Pp. 103 –120.
72. Putnam R. D., Leonardi R., Nanetti R. Y. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton : Princeton University Press, 1993. 258 p.
73. reSCORE. Україна 2023. Індекс SCORE для стійкості, відновлення та відбудови. Основні висновки 2023. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PRE_reSCORE2023_Launch_UKR.pdf

74. Salamon L. M. Partners in Public Service: Government–Nonprofit Relations in the Modern Welfare State. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1995. 300 p.
75. The 2013 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia. URL:
<http://www.ngo.ee/sites/default/files/files/+E&E%202013%20CSOSI%20Full%20Report.pdf>
76. Tronto J. Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care. New York: Routledge, 1993. URL:
<https://api.taylorfrancis.com/content/books/mono/download?identifierName=doi&identifierValue=10.4324/9781003070672&type=googlepdf>
77. United Nations Volunteers. State of the World's Volunteerism Report 2022: Building Equal and Inclusive Societies. Bonn : UNV, 2022. 120 p. URL:
<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210012416>
78. Verba S., Schlozman K. L., Brady H. E. Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1995. 664 p.
79. Wilson J. Volunteering. Annual Review of Sociology. 2000. Vol. 26. P. 215–240. URL:
<https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev.soc.26.1.215>